

ЦЫТАТЫ ПІСЬМЕННІКАЎ У ІНТЭРНЭТ-ПРАСТОРЫ: ПРАБЛЕМА АЎТАРСТВА

Адметныя цытаты пісьменнікаў могуць набываць статус лінгвістычнай адзінкі, існаваць асобна ад першакрыніцы, быць папулярнымі і шырока распаўсюджвацца ў грамадстве. Дзякуючы ў тым ліку ім папаўняецца скарбонка мудрасці народа, фарміруецца культурны код нацыі. Фрагменты твораў пісьменнікаў і іх выказванні могуць стымуляваць стварэнне вучнёўскіх тэкстаў, журналісцкіх матэрыялаў, новых сучасных твораў, якія акумулююць папярэдняю спадчыну (узгадаем тут тэорыю інтэртэктуальнасці), і г.д. Да таго ж, цытата можа выконваць ролю своеаблівага пароля, ідэнтыфікатара як для пэўнай краіны ў цэлым, так і для асобных суполак, субкультур. Назавём у дадзеным кантэксце выслоўе Францыска Скарыны “Понеже...”, пераклады якога на шматлікія мовы свету сабраны пад адной вокладкай нягледзячы на тое, што гэта выслоўе з’яляецца часткай прадмовы першадрукара да “Кнігі Юдзіф” (гл.: [1]). Да з’яўлення і шырокага выкарыстання інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій цытаты звычайна распаўсюджваліся ў вуснай традыцыі, трансліраваліся праз адукацыйныя ўстановы, фіксаваліся і вылучаліся ў навуковых даследаваннях, публіцыстыцы, мастацкіх творах (напрыклад, як эпіграф), у спецыяльных даведніках. Інтэрнэт-эпоха не адмяніла згаданыя шляхі захавання і прасоўвання цытат, але стварыла новыя ўмовы іх існавання.

“Сусветная сетка” спрыяе хуткаму распаўсюджванню інфармацыі, дазваляе практычна кожнаму стаць аўтарам кантэнту, што зніжае экспертнасць прадстаўленых звестак, патрабуе ад карыстальнікаў крытычнага мыслення і медыяпісьменнасці. Цытаты пісьменнікаў могуць спарадычна ўзгадвацца на розных інтэрнэт-старонках, а могуць быць сабраныя на тэматычных сайтах і парталах, напрыклад: <https://rustih.ru/citaty-i-vyskazyvaniya-poetov-klassikov/>, https://dastiham.ru/publ/citaty_russkikh_pisatelej/nikolaj_nekrasov/165_, <https://citaty.info>, <https://dumki.org> і інш.

Праблема даверу да цытат, прадстаўленых у інтэрнэце, добра ілюструецца наступным выразам, які атрымаў вядомасць у інтэрнэт-прасторы: “Главная проблема цитат в интернете в том, что люди сразу верят в их подлинность». Гэтыя словы прыпісваюцца Уладзіміру Леніну (<https://kulturologia.ru/blogs/030720/46833/>, дата звароту: 06.02.2022). Нават самы павярхоўны аналіз паказвае, што

гэты гістарычны дзеяч не мог разважаць пра інтэрнэт, што чытача падманваюць, што з чытача смяюцца, аднак знешнія атрыбуты, антураж, пэўная “магія электроннага слова” робяць такія псеўдацытаты патэнцыяльна праўдападобнымі, асабліва калі ў выказванні няма яркіх маркераў падробкі.

Бытаванне цытат у інтэрнэце суправаджаецца наступнымі праблемамі, звязанымі з аўтарствам:

1) распаўсюджванне псеўдацытат (фальсіфікатары наўмысна канструююць псеўдацытаты з рознымі мэтамі);

2) недакладнае цытаванне (назіраецца некаторае рэдагаванне цытат пры публікацыі, што можа скажаць сэнс прамоўленага, вырываць думку з кантэксту);

3) прыпісванне чужой цытаты, якая выкарыстоўвалася ў пэўным творы, іншаму аўтару (не вылучэнне чужой цытаты ў тэксце аўтара спрыяе ненаўмыснай фальсіфікацыі: атрымліваецца, што цытата сама з’яўляецца цытатай);

4) цытаванне па памяці (правакуецца скажэнне думкі);

5) выкарыстанне цытат ў пераказе іншых аўтараў (пераказ прынцыпова адрозніваецца ад першакрыніцы);

6) цытаванне мастацкіх перастварэнняў твораў іншых аўтараў як арыгінальнага тэксту гэтых аўтараў (напрыклад, Францыска Скарыну нярэдка цытуюць па перастварэннях Алеся Разанава);

7) прыпісванне выказвання літаратурнага героя рэальнай асобе (у мастацкіх тэкстах персанажам могуць належаць рэплікі, якія памылкова ўспрымаюцца як сапраўдныя цытаты адпаведных прататыпаў);

8) дэфармацыя цытаты пры перакладзе (пераклад не заўсёды перадае арыгінал цалкам і дакладна);

9) уласна плагіят (прысваенне чужых выслоўяў, падман);

10) “вучнёўскі” плагіят (выдаванне навучэнцамі тэкстаў пісьменнікаў у якасці ўласнай творчасці ў працэсе выканання самастойных творчых работ; “вучнёўскі” плагіят можа пападаць у сеціва як узор творчасці вучняў);

11) супадзенне (падобнасць) цытат з творчасці розных пісьменнікаў (у творчасці розных літаратараў могуць з’яўляцца аналагічныя думкі, сфармуляваныя падобным чынам);

12) прэтэндаванне розных творцаў на аўтарства апублікаванай у інтэрнэце цытаты, якая мае фальклорны характар.

Усе названыя праблемы ў той ці іншай ступені сустракаліся да ўзнікнення інтэрнэту, напрыклад, ужо старажытныя кніжнікі маглі ствараць псеўдацытаты, даваць цытаты ў пераказе і г.д. Інтэрнэт жа стымулюе бескантрольнае і вельмі хуткае памнажэнне, кланіраванне і

пранікненне цытат у сучасную культуру. Нават выяўленыя даследчыкамі памылкі і фальсіфікацыі могуць не выпраўляцца, існаваць у ранейшым рэжыме. “Экспертны фільтр” дрэнна выкараняе шматразова паўтораную недакладнасць, вядомасць якой становіцца даволі трывалай за кошт капіравання, перапошчвання і актыўнага ўжывання ў тэкстах.

Цікавыя моманты ўскрывае погляд на цытаты вачыма карыстальніка пошукавых сістэм. У беларускім адукацыйным і культурна-асветніцкім дыскурсе Кузьма Чорны называецца аўтарам наступных слоў: “Кожны чалавек – гэта цэлы свет”. “Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў” (С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў; Мінск, 1997) дае наступную даведку адносна згаданай цытаты: «Паходзіць з рамана Кузьмы Чорнага “Пошукі будучыні” (1943). Раман пісаўся ў гады Вялікай Айчыннай вайны, застаўся недапісаны, вызначаецца сваёй філасофскай праблематыкай. Яго героі вырашаюць не толькі сацыяльна-канкрэтныя пытанні жыцця, але і шукаюць адказу на агульначалавечыя праблемы. “Чалавек, – пісаў Кузьма Чорны яшчэ ў 1926 г. у апавяданні “Вечар”, – тэта свет, адна істота – неабдымны прастор, і разглядай яго, калі ўмееш”. Праз шмат гадоў у рамана “Пошукі будучыні” пісьменнік зноў выказаў гэтую думку» [2, с. 84]. Сёння дадзеная цытата выкарыстоўваецца ў навуковых артыкулах [3], публіцыстычных матэрыялах (<https://zviazda.by/ru/node/98367>, дата звароту: 06.02.2022), у назве кнігі пра Кузьму Чорнага [4], на сайце Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (<https://nlb.by/by/infarmatsyunyua-resursy/elektronnyua-infarmatsyunyua-resursy/resursy-natsyuanalnay-bibliyateki-belarusi/virtualnyua-praekty-vysta-ki-i-kalektsyi/virtualnyua-praekty-bibliyateki/virtual/na-khvali-chasu-u-plyni-zhytstsya/common/351386/>, дата звароту: 06.02.2022) і г.д. У адным з сачыненняў па беларускай літаратуры для вучняў, якое прысутнічае ў сеціве, аўтарам згаданай цытаты выступае Генрых Гейнэ (<https://shkolenet.ru/QA/16994384/>, дата звароту: 06.02.2022).

Пошук звестак па запыце “Каждый человек – это целый мир” (пераклад на рускую мову) дазваляе выявіць неадназначную інфармацыю. Найперш, гэта цытата асацыюецца ў сеціве з Г. Гейнэ (<https://ru.citaty.net/tsitaty/651256-genrikh-geine-kazhdyi-chelovek-eto-mir-kotoryi-s-nim-rozhdaetsia/>, дата звароту: 06.02.2022), пры гэтым існуе іншы варыянт перакладу: “Человек – это вселенная...” (<https://www.aphorism.ru/comments/lpne89k51r.html>, дата звароту: 06.02.2022). Таксама аўтарам цытаты фігуруе аргенцінскі псіхатэрапеўт Хорхе Букай (<https://www.inpearls.ru/680263>, дата звароту: 06.02.2022). Пошукавыя сістэмы успрымаюць выраз “Человек – это целый мир” як тэму сачынення: па творчасці Льва Талстога (па аповесці “Дзяцінства”) і па творчасці Фёдора

Дастаеўскага (<https://urokkakurok.ru/dostoevskij/chelovek-czelyj-mir-sochinenie>, дата звароту: 06.02.2022). З кантэксту прадстаўленых работ для вучняў можна нават прыйсці да высновы, што аўтарам цытаты былі і Л. Талстой, і Ф. Дастаеўскі. Аднак такі вывад не выглядае аўтарытэтным і патрабуе дадатковай праверкі.

У сувязі са сказаным вышэй узнікае пытанне: каго лічыць аўтарам падобных цытат? Адназначны адказ бачыцца праблематычным. Для дыскусіі можна прапанаваць наступныя варыянты: 1) усіх асоб, якія выказваліся адпаведным чынам; 2) храналагічна першага, хто выказаўся; 3) не ўказваць аўтара зусім; 4) называць аўтара ў залежнасці ад месца публікацыі; 5) прытрымлівацца ўсталяванай традыцыі; 6) аддаваць перавагу літаральным тэкставым супадзенням.

У акрэсленым кантэксце існуе яшчэ адно дыскусійнае пытанне: ці патрэбна адсочваць і кантраляваць у сеціве цытаты, што маюць культурна-гістарычнае значэнне? З аднаго боку, можна пакінуць сітуацыю з “праблемнымі” цытатамі так, як ёсць, і чакаць, што калектыўны розум сам усё адрэгулюе; з іншага – можна арганізаваць даследчыкаў і прызначыць (стварыць) адпаведную інстытуцыю. Дадзеная праблематыка патрабуе далейшых даследаванняў.

Такім чынам, бытаванне цытат пісьменнікаў у інтэрнэт-прасторы нанова выкрышталізоўвае пэўныя даўно вядомыя праблемы з аўтарствам і паказвае іх зменены стан у новай тэхналагічнай рэальнасці. Асобныя цытаты могуць атрыбутавацца пошукавымі сістэмамі як выказванні розных аўтараў, што ўплывае на ўспрыманне крыстальнікамі корпуса цытат (афарызмаў, выслоўяў) пісьменнікаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Францыск Скарына на мовах народаў свету / уклад., паслясл. А. Карлюкевіча. Выд. 4-е, дап. Мінск: Паліграфкамбінат, 2019. 150 с.
2. Іванова С. Ф., Іваноў Я. Я. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: лінгвакраіназнаўчы дапам. Мінск: Беларус. Фонд Сораса, 1997. 262 с.
3. Нямковіч Н. М., Гаўрош Н. В. Канцэпт *чалавек* у афарыстычных выслоўях беларускіх пісьменнікаў // Рэпазіторый БДПУ. URL: <https://elib.bspu.by/handle/doc/1498> (дата звароту: 06.02.2022).
4. Кузьма Чорны. Чалавек – гэта цэлы свет: успаміны, эсэ, артыкулы, інтэрв’ю, дакументы / уклад. Г. Шаблінская. Мінск: Маст. літ., 2016. 510 с.